

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

СТЕХ ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37.035.6:377.1

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Карпенко Олена Георгіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут соціальної роботи та управління,
завідувач кафедри теорії
та технології соціальної роботи

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тернопільська Валентина Іванівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук
Сахневич Ірина Дем'янівна,
Житомирський інститут культури і мистецтв
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв,
декан факультету, доцент кафедри
гуманітарних та соціальних дисциплін.

Захист відбудеться «18» грудня 2014 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «17» листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство переживає турбулентний період кардинальних змін, за яких руйнується старе ідеологічне підґрунтя та спостерігаються нові, суперечливі та проблемні чинники впливу на особистість. На сьогодні особливою гостротою набуває проблема любові до Батьківщини і вірності їй, позаяк в окремих регіонах України існує справжня загроза знищенню цілісності та суверенності нашої держави, виникає ймовірність конфлікту з сусідніми державами. У таких умовах істотно зростає роль виховання у молоді почуття патріотизму, яке проявляється не просто в абстрактному переживанні самовідданості державі, а в любові до своєї країни, народу, родини, рідного слова, у готовності стати на захист Вітчизни, бажання працювати на благо та процвітання своєї країни, розуміння відповідальності за свої власні вчинки.

Упродовж останніх десяти років соціально-економічний розвиток України невідкладно потребує збільшення мережі професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ), а разом із цим і підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів середньої ланки згідно з вимогами ринку праці. Відповідно до Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2011 р.) розроблено заходи щодо оптимізації мережі та урізноманітнення типів ПТНЗ. Водночас у зв'язку з розширенням мережі закладів ПТНЗ виникла необхідність перегляду системи виховання учнівської молоді в таких закладах, проведення модернізації змісту професійно-технічної освіти і соціального виховання адекватно до суспільних вимог. У контексті вирішення означеної проблеми уряд активно розпочав процес оновлення змісту, забезпечення якості професійно-технічної освіти з урахуванням як вітчизняних, так і світових тенденцій.

Актуальність порушеної теми зумовлено і тією обставиною, що учнівська молодь ПТНЗ як демографічна група займає важливе місце у структурі суспільства. Це мобільна й активна частина населення, яка відкрита для ідеологічного й політичного впливів, удосконалення, здобуття нових знань і навичок. Адже українське суспільство потребує не лише кваліфікованих фахівців, а й патріотів своєї країни, які віддані народові, готові стати на його захист і прагнуть розбудови держави.

Таким чином, проблема патріотичного виховання постійно привертала увагу науковців. Зокрема, у працях Г. Ващенка, О. Духновича, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, С. Русової, К. Ушинського та інших розкриваються теоретико-методологічні засади патріотичного виховання. Класичні ідеї патріотичного виховання відображено у працях як вітчизняних (В. Бичко, Н. Волошина, В. Горський, В. Жила, Л. Костенко, В. Крисаченко, І. Надольний, В. Шинкарук, П. Юркевич та ін.), так і зарубіжних (К. Гельвецій, І. Кант, Дж. Дьюї, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Е. Фромм та ін.) філософів і громадських діячів.

Питання національно-патріотичного виховання в родині стали предметом уваги О. Вишневецького, А. Кузьмінського, А. Макаренка, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, П. Щербаня та ін., які наголошують, що означене виховання має ґрунтуватися на українознавстві та сприяти формуванню уявлень про власну націю та її самобутність.

На проблемі військово-патріотичного виховання зосередили увагу такі учені, як: В. Галаган, Я. Зорій, М. Зубалій, Г. Коваль, О. Марушій, Б. Мисак, Г. П'янковський, М. Сухушин та ін.

Помітний інтерес для нашого наукового пошуку становлять дисертаційні дослідження, які приділяють увагу обґрунтуванню організаційно-педагогічної моделі національно-патріотичного виховання в умовах позашкільного навчального закладу (Т. Гавлітіна), формуванню патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності (Р. Петронговський), а також розкривають проблеми патріотичного виховання студентів в умовах вищих навчальних закладів (О. Абрамчук), патріотично-військового виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету (В. Дроговоз) та ін.

Установлено, що вивченню особливостей виховання в системі професійної освіти присвячені праці Я. Гнутеля, Р. Гуревича, О. Єжової, А. Лігоцького, М. Пузанова, І. Сахневич, І. Сухніної та ін. Дослідженням проблем оптимізації виховної системи в професійно-технічних училищах, удосконаленню форм і методів виховної роботи, способів формування стійкої професійної мотивації майбутніх фахівців присвячено наукові праці В. Ковальчука, Л. Комісарової, Н. Ничкало, Л. Полака, В. Радкевич, Л. Сергеевої, В. Скороходова, В. Скульської, Л. Сушенцевої та ін.

Водночас засади патріотичного виховання в системі професійно-технічного навчального закладу розглядають лише окремі вчені, зокрема В. Гарнійчук, В. Панасюк, В. Тіханова та ін. Не зважаючи на здобутки вітчизняних учених у вивченні низки питань патріотичного виховання в теоретичному плані, не достатньо розроблено практичний аспект, технології і методи вирішення завдань із патріотичного виховання. Це, передусім, стимулювало науковців до подальших досліджень актуалізованої проблеми та виявлення дієвих механізмів, які сприятимуть оптимізації процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Аналіз наукових досліджень із проблеми організації патріотичного виховання та умов реалізації потреб сучасної учнівської молоді в умовах ПТНЗ дозволили виявити такі *суперечності*:

- між об'єктивною потребою українського суспільства у патріотично-вихованій учнівській молоді ПТНЗ і відсутністю ефективної системи патріотичного виховання у сучасних умовах функціонування ПТНЗ;

- між вимогами, які висуваються сучасною системою ПТНЗ щодо удосконалення змісту процесу патріотичного виховання й недостатньою методичною розробленістю особливостей патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ;

- між широким виховним потенціалом ПТНЗ та недостатнім рівнем розробленості організаційно-методичного забезпечення (форм і методів) патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Отже, актуальність порушеної проблеми, недостатня теоретична й методична розробленість питань патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ, пошуки усунення зазначених суперечностей і об'єктивна потреба українського суспільства щодо виховання громадянина-патріота зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – *«Патріотичне виховання учнівської молоді в професійно-технічних навчальних закладах»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою комплексного наукового напрямку «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти».

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 7.04.2011 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук України (протокол № 6 від 14.06.2011 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми патріотичного виховання та розробленні змісту структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання учнівської молоді в умовах позааудиторної діяльності професійно-технічних навчальних закладів.

Реалізація поставленої мети обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан проблеми патріотичного виховання учнівської молоді в науковій літературі, уточнити засадничі поняття дослідження.

2. Дослідити виховний потенціал професійно-технічних навчальних закладів і з'ясувати сучасний стан патріотичного виховання учнівської молоді у таких закладах.

3. Розробити змістову структуру, критерії, показники та визначити рівні патріотичної вихованості учнів професійно-технічних навчальних закладів.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов та організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

Об'єкт дослідження – процес патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи патріотичного виховання учнівської молоді в умовах позааудиторної діяльності професійно-технічного навчального закладу.

Для розв'язання означених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної, педагогічної, соціологічної літератури з цього питання для виявлення та обґрунтування основних аспектів проблеми патріотичного виховання молоді, що дозволило з'ясувати різні наукові підходи до проблеми патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах ПТНЗ; *контент-аналіз* документації ПТНЗ (планів і журналів обліку виховної роботи) для вивчення реального стану проблеми патріотичного виховання; *проекування* з метою розроблення структурно-функціональної моделі; *моделювання* для відображення змісту процесу патріотичного виховання з учнівською молоддю ПТНЗ; *обсерваційні* – пряме й опосередковане спостереження з метою виявлення особливостей патріотичного виховання в умовах ПТНЗ; *емпіричні* – бесіди, анкетування, інтерв'ю, тестування, які сприяли пошуку й розробленню шляхів організації процесу патріотичного виховання учнів ПТНЗ; *педагогічний експеримент* (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний) дозволив здійснити перевірку ефективності впровадження педагогічних умов та організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді у позааудиторній діяльності професійно-технічних навчальних закладів; *статистичні* – обробка даних

за допомогою методів математичної статистики з метою визначення якісних і кількісних показників отриманих результатів та оцінювання ефективності розробленої структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення щодо гуманізації та демократизації виховання (І. Бех, А. Бойко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Г. Філіпчук, В. Ягупов та ін.); засадничі положення відомих педагогів про формування патріотизму молоді (Г. Ващенко, О. Духнович, О. Вишневський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); положення про роль педагога у формуванні морально-патріотичних якостей громадянина (І. Зязюн, А. Капська, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, М. Фіцула та ін.); наукові ідеї про організацію та вдосконалення навчально-виховного процесу у ПТНЗ (Р. Гуревич, В. Ковальчук, І. Лікарчук, Н. Ничкало, В. Петрович, Л. Полак, В. Радкевич, Л. Сушенцева та ін.).

Законодавчою основою дослідження стали нормативні документи, у яких відображено аспекти патріотичного виховання молоді: Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» № 347 від 17.04.2002 р., Закон України «Про освіту» № 1060-ХІІ, зі змінами від 19 грудня 2006 р., Закон України «Про професійно-технічну освіту» № 103/98-ВР, зі змінами від 19 грудня 2006 р., Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді» № 3754/981/538/49 від 27.10.2009 р.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що:

- *уперше* теоретично *обґрунтовано* і розкрито зміст процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ; *виявлено* виховний потенціал ПТНЗ та *розроблено* структурно-функціональну модель даного процесу у позааудиторній діяльності; *окреслено* особливості процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ як пріоритетного напрямку виховання; *розкрито* специфіку педагогічних умов, що сприяють оптимізації процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ; *визначено* компоненти (когнітивний, поведінковий, мотиваційний, інформаційний), критерії, показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ;

- *уточнено* зміст дефініцій «патріотизм», «патріотичне виховання»; запропоновано авторське визначення поняття «патріотично-вихований учень ПТНЗ»;

- *подальшого розвитку набули* зміст, форми, методи патріотичного виховання, спрямовані та адаптовані до підвищення ефективності процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в апробації педагогічних умов, що сприяють оптимізації процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ; розробленні та впровадженні методичних рекомендацій «Особливості патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів» для педагогів, майстрів виробничого навчання, класних керівників, соціальних педагогів, психологів, які працюють з учнівською молоддю ПТНЗ.

Отримані результати дослідження можуть бути використані в процесі організації

патріотичного виховання з учнівською молоддю ПТНЗ та студентською молоддю ВНЗ.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту (довідка № 43 від 13.02.2014 р.), Дніпропетровського центру підготовки та перепідготовки робітничих кадрів туристичного сервісу (довідка № 746 від 31.05.2012 р.), професійно-технічного училища № 14 м. Городища Черкаської області (довідка № 01-08-448 від 19.12.2012 р.), Сумського професійного ліцею будівництва та автотранспорту (довідка № 46 від 5.03.2014), Щорського відділу освіти райдержадміністрації Чернігівської області (довідка № 201 від 04.03.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Поняття “патріотичне виховання” особистості в історичній ретроспективі», опублікованій у співавторстві з О. Карпенко, автору дисертації належить теоретичний аналіз поняття «патріотичне виховання» в історико-педагогічному контексті.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено в доповідях і виступах на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Соціальна робота на межі тисячоліть. Концепції, технології, стратегії» (Київ, 2011), «Наука в інформаційному просторі» (Дніпропетровськ, 2011), «Соціальна робота як чинник гуманізації суспільного буття: український та міжнародний досвід» (Чернігів, 2011), «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (Київ, 2011), «Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества» (Чернігів, 2011), «Найновіші досягнення європейської науки – 2012» (Болгарія, Софія, 2012), «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації» (Чернігів, 2013; Чернігів, 2011), «Тенденції розвитку педагогіки та психології в ХХІ столітті» (Одеса, 2013), «Сучасні наукові дослідження представників педагогічних та психологічних наук» (Харків, 2013), «Соціальна політика: концепції, технології, перспективи» (Київ, 2014), *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених» (Черкаси, 2012), «Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи» (Київ, 2013); *всеукраїнського круглого столу* – «Психолого-педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи» (Київ, 2012).

Результати дисертаційної роботи також обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки, щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2011–2013 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 24 публікаціях автора. Із них: 1 методичні рекомендації, 10 статей (9 – одноосібних, 1 стаття у співавторстві) у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 1 – в інших наукових виданнях, 11 тез доповідей.

Загальний обсяг авторського доробку становить 7,2 друкованих авторських аркушів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них – 176 сторінки основного тексту. Робота містить 12 додатків, що

становить 30 сторінок, 13 таблиць і 5 рисунків на 25 сторінках. Список використаних джерел налічує 334 найменування, із них – 13 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; сформульовано теоретико-методологічні засади та методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; подано інформацію про їх апробацію та впровадження отриманих результатів; надано відомості про структуру та обсяг роботи.

У *першому розділі* – «**Теоретико-методологічні засади патріотичного виховання учнівської молоді в умовах професійно-технічного навчального закладу**» – теоретично обґрунтовано проблему патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ; уточнено суть термінів «патріотизм», «патріотичне виховання», «патріотично-вихованій учень ПТНЗ»; розкрито вікові особливості учнівської молоді ПТНЗ; виявлено особливості процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ як одного з пріоритетних напрямів виховання.

На основі вивчення теоретико-методологічних підходів до проблем патріотизму (Г. Ващенко, Н. Волошина, О. Духнович, В. Омеляненко, О. Потьомкін, Ф. Прокопович, В. Мосіяшенко, Ю. Руденко, С. Русова, О. Степанов, М. Фіцула та ін.) констатовано, що патріотизм становить багатоаспектну категорію, яка є предметом наукових інтересів філософів, політологів, соціологів, психологів, педагогів і зміст якої змінюється залежно від конкретно історичного періоду і розвитку суспільства. Аналіз змісту означених теоретико-методичних підходів дозволяє розглянути «*патріотизм*» як важливу моральну якість, що проявляється у небайдужій, відповідальній, шанобливій позиції особистості до власної Батьківщини, та яку необхідно формувати у процесі виховання молодого покоління.

Теоретичний аналіз поняття «патріотичне виховання» в історико-педагогічному контексті (ідеї патріотизму часів Київської Русі, козацька педагогіка, радянський патріотизм, патріотичні ідеї ХІХ, ХХ ст., вплив західних ідеологій та ін.) дав можливість з'ясувати: що виховання патріота, формування патріотичної позиції є актуальними для всіх часів; що погляди на процес патріотичного виховання змінюються під впливом низки соціально-історичних умов, стану суспільства та наповнюються різним національним, класовим і соціальним змістом.

Розкрито багатоаспектність тлумачення дослідниками дефініції «патріотичне виховання» (О. Вишневський, В. Дрогвоз, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Ягупов та ін.). Зокрема, уточнено поняття «*патріотичне виховання*», що розглядається як цілеспрямований, планомірний, систематичний, педагогічний вплив на особистість з метою формування якостей свідомого патріота, а саме: духовно-етичних якостей (любові та гордості до Батьківщини, поваги до українських звичаїв, традицій, обрядів); історико-пізнавальних якостей (зацікавленості історією власної країни, свого генеалогічного коріння, знання національних символів, законів України); професійно-діяльнісних якостей (розуміння національних інтересів, сумлінне виконання своїх професійних обов'язків); психологічних якостей (готовність до психологічних та фізичних випробувань заради процвітання країни); громадянсько-

діяльнісних якостей (відданість своєму народові, служіння інтересам держави, дотримання Конституції та законів у повсякденному житті).

Констатовано, що актуальність проблем виховання учнівської молоді ПТНЗ пов'язана з глибокими та швидкоплинними соціальними змінами, зокрема зі зміною ідеологічних орієнтирів у вихованні й посиленням дії стихійних чинників, що впливають на становлення сучасного учня як соціальної особистості. Зазначено, що у старшому підлітковому віці відбувається становлення світогляду, соціальне та професійне самовизначення, здійснюється підготовка до самостійного життя, підвищується інтерес до морально-духовних цінностей, проявляється індивідуальність, розуміння громадського обов'язку щодо захисту Батьківщини. Виявлено пріоритетність патріотичного виховання учнівської молоді серед багатогранності інших напрямів в умовах ПТНЗ.

Вікові особливості учнівської молоді ПТНЗ зумовлюють зосередження уваги на вивченні процесу патріотичного виховання. Вивчення особливостей патріотичного виховання вимагало характеристики учнівської молоді ПТНЗ як демографічної групи, що займає важливе місце у структурі суспільства. Зазначено, що учнівська молодь – це учні ПТНЗ віком від 17 до 19 років, які закінчили загальноосвітню школу та здобувають професійно-технічну освіту у ПТНЗ. Виявлено, що особливостями анатомо-фізіологічного та психічного розвитку старшого підліткового віку (за В. Омеляненко) є підвищення інтересу до певних видів діяльності; простежується постійність інтересів; структурується абстрактне мислення; виявляється критичність мислення; проникнення у сутність явищ та процесів, підвищується інтерес до світоглядних аспектів життєдіяльності та морально-духовних цінностей.

Визначено поняття «*патріотично-вихованого учня ПТНЗ*» – це своєрідний еталон патріотично вихованого учня, особистість із широким світоглядом, обізнана з основними поняттями патріотизму, якій притаманна низка громадянсько-патріотичних якостей, із активною життєвою позицією, відповідальна, зацікавлена у зміцненні та захисті Батьківщини, що діє відповідно до моральних вимог суспільства, готова до саморозвитку, самопізнання, поінформована щодо заходів патріотичного спрямування.

У процесі дослідження з'ясовано, що становлення учнівської молоді відбувається в умовах ПТНЗ, який водночас кваліфікується як соціально-виховне середовище життєдіяльності особистості, що виступає педагогічним чинником у виховному процесі. Розглянуто різні аспекти впливу соціального середовища на учнівську молодь: виховна роль соціального середовища (Н. Мойсеюк, Л. Новикова, В. Ягупов); культурно-освітня функція соціального середовища (В. Докучаєва, В. Гатальський, Н. Ольхова, К. Приходченко, В. Стрельцова); соціальне середовище як осередок формування духовно-моральних цінностей (А. Капська, О. Карпенко, Н. Селіванова). Доведено, що учнівська молодь ідентифікується як суб'єкт впливу різних соціально-педагогічних чинників у новому середовищі, які визначають її становлення. Соціальне середовище, у тому числі ПТНЗ, покликане забезпечити педагогічні, психологічні, інформаційні, моральні умови для становлення особистості учнів.

Пілотний етап експерименту дозволив виявити педагогічні чинники, які впливають на якість процесу патріотичного виховання учнів ПТНЗ: зовнішні чинники, до яких відносимо політику держави, освітньої сфери, виховної системи у ПТНЗ;

внутрішні чинники – мікрогрупа (члени колективу), неформальні об'єднання, референтні групи.

За допомогою анкетування з'ясовано, що учнівська молодь ПТНЗ проявляє незначний інтерес до культурно-історичних надбань; має низький рівень обізнаності в питаннях історії своєї держави, героїчного минулого рідного краю, визначних героїв сьогодення; недостатній рівень інформованості про сучасні події, заходи патріотичного спрямування; проявляє неабияке бажання виїхати за кордон, а також займає пасивну громадську позицію тощо. Водночас виявлені тенденції і позиції в середовищі учнівської молоді ПТНЗ зумовлюють необхідність організації цілеспрямованого процесу патріотичного виховання.

Контент-аналіз журналів планування та обліку виховної роботи дозволив встановити, що заходи патріотичного виховання відбуваються у ПТНЗ, але вони мають несистематичний характер, а іноді спонтанний. Окрім того, педагоги не досить активно застосовують інноваційні форми та методи патріотичного виховання. Зафіксовано певні недоліки у процесі патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ: виховна робота має епізодичний, несистематичний характер; форми й методи роботи застарілі, відтак малоефективні; хаотичне використання форм і методів роботи; не простежується взаємодія ПТНЗ з іншими соціальними партнерами (громадські організації, ВНЗ, волонтерські організації, соціальні служби, територіальні центри та ін.).

Виявлені суперечності та логіка дослідження зумовили необхідність пошуку шляхів і механізмів підвищення рівня патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ, створення таких педагогічних умов, які б сприяли успішному становленню патріотичної особистості учнів, а також оновленню змісту, організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання.

У *другому розділі* – **«Оптимізація процесу патріотичного виховання учнівської молоді в умовах розвитку професійно-технічної освіти»** – окреслено компоненти, критерії, показники та рівні патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ; охарактеризовано взаємозв'язки між елементами структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності, визначено педагогічні умови її реалізації; виявлено ефективність дії педагогічних умов та організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Експериментальною базою дослідження стали Чернігівський професійний ліцей залізничного транспорту, Дніпропетровський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів туристичного сервісу, Професійно-технічне училище № 14 м. Городища.

Експериментом було охоплено 476 осіб віком від 17 до 19 років, які є випускниками загальноосвітніх навчальних закладів та здобувають професійно-технічну освіту у ПТНЗ. В експериментальну групу (ЕГ) включено 237 осіб, у контрольну групу (КГ) 234 особи.

Для виявлення реального стану патріотичної вихованості учнів ПТНЗ використано комплекс діагностичних методик: авторські анкети «Обізнаність учнів ПТНЗ із сутністю понять патріотизму», «Поінформованість щодо заходів патріотичного спрямування», «Визначення патріотичних якостей громадянина-патріота», методика «Шкала оцінки потреби в досягненні» Ю.Орлова, Методика діагностики рівня

морально-етичної відповідальності особистості (за І. Тимощуком), Методика діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Потьомкіної, Методика діагностики вольової організації особистості А. Хохлова, опитувальник «Автономність – залежність особистості» Г. Пригніна, Методика на готовність до саморозвитку В. Павлова.

Спрямованість змістового наповнення методик дала можливість виявити *компоненти* патріотичної вихованості. *Когнітивний компонент* характеризує наявність в учнів знань, обізнаність їх щодо основних понять «патріотизм», «Батьківщина»; патріотичні якості, притаманні громадянину-патріоту; ерудицію з питань історії України, традицій і культури Батьківщини; віддзеркалює рівень правових, політичних, історичних знань учнівської молоді про країну. *Мотиваційний компонент* визначає спрямованість поведінки, вчинків, цілей, потреб учнів та засвідчує прояв у поведінці особистості обов'язку перед державою, рішучості, наполегливості, морально-етичної відповідальності, готовності до захисту Батьківщини. *Поведінковий компонент* відображає здатність учнів до прийняття обґрунтованих, самостійних, адекватних рішень і їх реалізації; до вибору пріоритетних моральних цінностей; готовність до саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення. *Інформаційний компонент* характеризує, наскільки учні поінформовані про суть і особливості патріотичного виховання, чи мають доступ до бази заходів патріотичного спрямування, що відбуваються в країні, місті, навчальному закладі.

На основі цих компонентів визначено *критерії патріотичної вихованості*. Критерій когнітивного компонента відображає повноту, глибину осмислення, міцність знань про патріотизм та усвідомлення доцільності оволодіння ними. Критерієм визначення мотиваційного компонента є спрямованість, стійкість, дієвість мотивів, що характеризує розвиток мотиваційно-потребової сфери та визначення настанов особистості. Поведінковий критерій оцінює спонуки учнів до зусиль, спрямованих на самопізнання, самореалізацію ними власних можливостей. Критерієм інформаційного компонента визначено міру участі учнівської молоді в заходах патріотичного спрямування.

Визначені компоненти, показники та критерії дозволили охарактеризувати *рівні патріотичної вихованості*: високий, достатній, середній та низький. *Високий рівень* засвідчує глибоку обізнаність учнів про патріотизм; прояв широкого спектру громадянсько-патріотичних якостей; здатність до вольової організації, морально-етичної відповідальності, самостійності у прийнятті рішень; прояв активної участі в соціальних проектах, громадській роботі; переконливе прагнення до саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення; високу поінформованість щодо заходів патріотичного спрямування.

Достатній рівень простежується при наявності в учнів засадничих знань про патріотизм, їм притаманна більшість громадянсько-патріотичних якостей; вихованці мають розвинені вольові якості та проявляють майже повну самостійність у прийнятті рішень; простежується помірно виражена їхня мотивація до участі в соціальних проектах, громадській роботі, схильність до саморозвитку, самопізнання; достатня готовність учнів до прийняття самостійних рішень, але є прагнення залучитися підтримкою інших; спостерігається помірна поінформованість щодо форм роботи патріотичного спрямування.

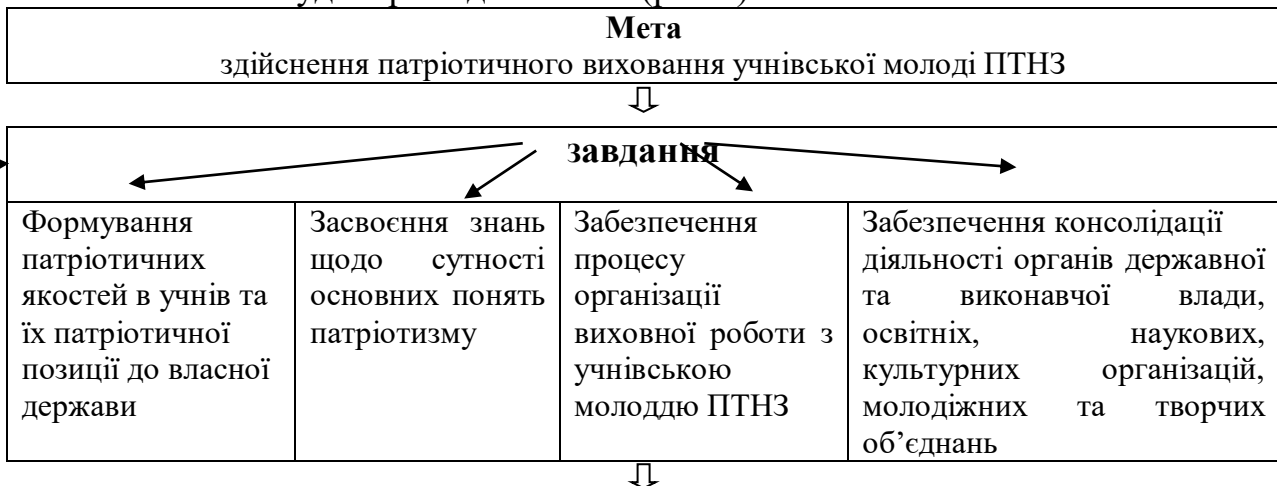
Середній рівень патріотичної вихованості притаманний для учнів, які проявляють поверховість у патріотичній обізнаності. У таких учнів простежується наявність деяких громадянсько-патріотичних якостей; вони характеризуються недостатнім рівнем мотивації у діяльності, недостатньою розвиненістю вольових якостей; не проявляють активності, потребують поради та настанов із боку оточуючих; не проявляють достатнього інтересу до участі в соціальних проектах, громадській роботі; не готові до прийняття самостійних рішень і очікують допомоги з боку інших; підвищення рівня самоосвіти та самовдосконалення можливе за підтримки та впливу оточуючих.

Низький рівень патріотичної вихованості виявляють учні, у яких відсутні елементарні знання щодо змісту засадничих понять патріотизму, не сформовані громадянсько-патріотичні якості, низька мотивація до діяльності, морально-етичної відповідальності, не розвинені вольові якості, відсутня активність та самостійність у прийнятті власних рішень, відсутнє бажання брати участь у соціальних проектах, громадській роботі. Вони не зацікавлені у саморозвитку та самопізнанні, байдужі, безініціативні учні, не проявляють бажання до соціальної активності, негативно ставляться до форм роботи патріотичного спрямування, помітна низька поінформованість щодо участі у них.

За результатами констатувального експерименту (2011–2012 рр.) із 476 респондентів виявлено, що до високого рівня патріотичної вихованості учнівської молоді за когнітивним критерієм можна віднести лише 13,6 % респондентів (49 осіб); за мотиваційним – 14,8 % (53 особи); за поведінковим – 15,3 % (55 осіб); за інформаційним – 12,3 % (44 особи). До низького рівня патріотичної вихованості належить майже третина респондентів: за когнітивним критерієм – 38,3 % (137 осіб) учнів; за мотиваційним – 31,3 % (112 осіб); за поведінковим – 30,2 % (108 осіб); за інформаційним – 46,7 % (167 осіб).

Отримані дані засвідчують, що в учнівській молоді ПТНЗ переважає низький рівень патріотичної вихованості. Така ситуація спонукала до пошуку нових підходів, педагогічних умов, форм і методів у вирішенні зазначеної проблеми. З цією метою нами було визначено організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання, спроектовано зміст, педагогічні умови процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Процес патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ представлено автором дослідження у вигляді структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання в позааудиторній діяльності (рис.1).

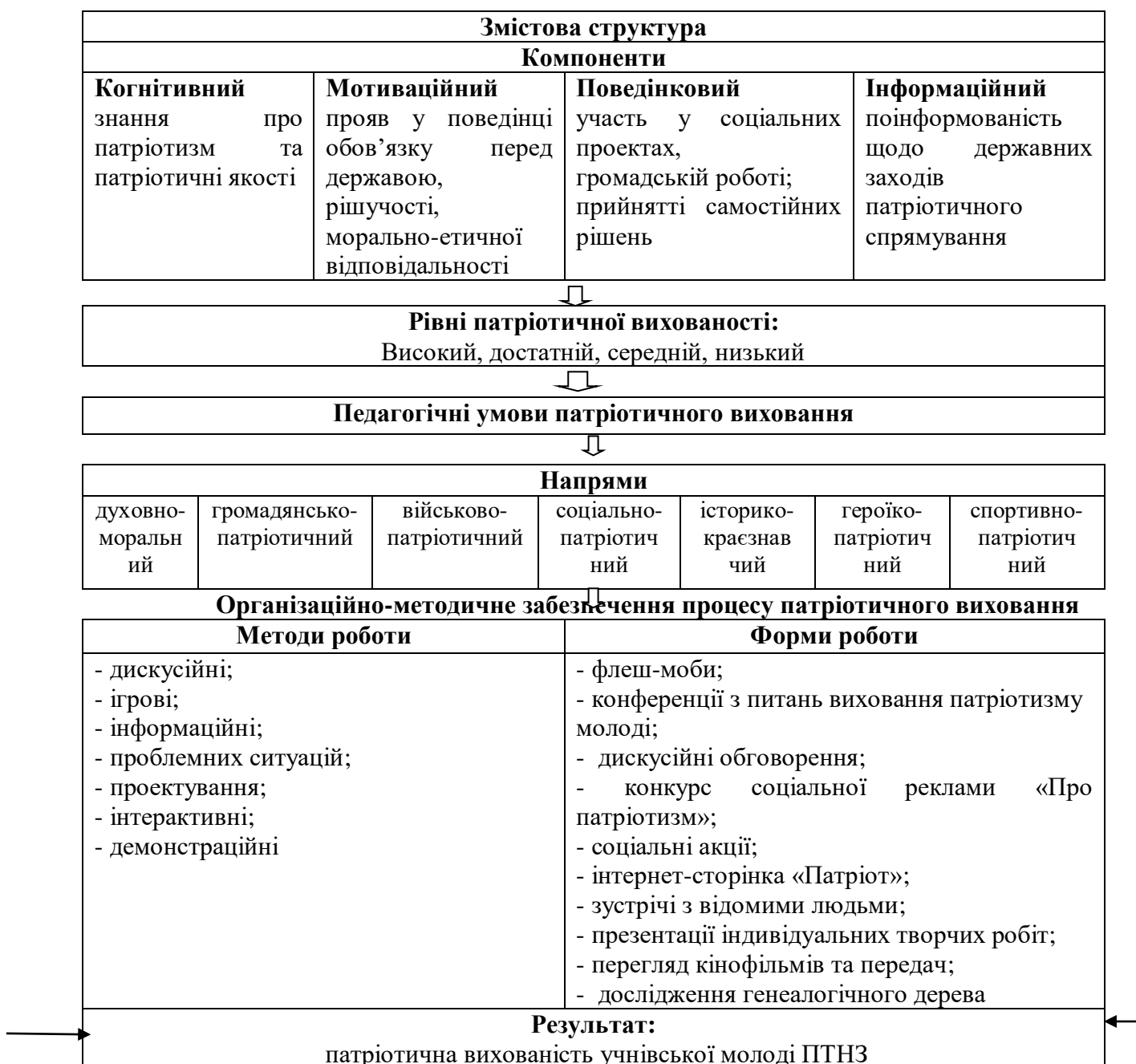

Рис. 1. Структурно-функціональна модель процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності

Педагогічне проектування патріотичного виховання є діяльністю, яка здійснюється в умовах освітнього процесу ПТНЗ та спрямовується на забезпечення ефективного функціонування виховного процесу, а також його розвитку. Під час проектування структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ враховано зміст завдань виховного процесу, полікультурність середовища (врахування принципів толерантності, гуманності, демократичності), спрямованість на відродження національного традиційного буття, орієнтування на належне ставлення до рідної мови, державної символіки, історії, культури, забезпечення умов для формування духовно зрілої та патріотичної особистості, що відображено у формах і методах виховної роботи.

Спроектовану структурно-функціональну модель процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності представлено як комплексну програму, що має певну логіку та визначені шляхи вирішення поставлених завдань. Реалізація даної моделі здійснювалася у позааудиторній діяльності, яка надає можливість забезпечити необхідні умови для патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ. При цьому метою позааудиторної виховної роботи у ПТНЗ визначено виховання соціально активної, високоморальної, мобільної, патріотично та гуманістично спрямованої особистості.

Основні *елементи структурно-функціональної моделі* процесу патріотичного виховання відображають мету, завдання, принципи, зміст, рівні, педагогічні умови патріотичного виховання, напрями та організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді. Структурно-функціональна модель процесу патріотичного виховання дозволила виявити вагомість впливу розроблених педагогічних умов патріотичного виховання учнівської молоді й методичні підходи до їх упровадження, спрямовані на формування патріотизму учнівської молоді ПТНЗ у сучасних умовах.

Упровадження авторської структурно-функціональної моделі забезпечувалось завдяки визначеним *педагогічним умовам*: 1) безперервний вплив на особистість учня ПТНЗ з метою здійснення патріотичного виховання; 2) активізація і розширення комплексного виховного впливу на особистість учня ПТНЗ через створення цілісної виховної системи патріотичного виховання; 3) удосконалення організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання у ПТНЗ; 4) налагодження взаємодії ПТНЗ з іншими установами (соціальними партнерами).

Перша педагогічна умова – безперервний вплив на особистість учня ПТНЗ з метою здійснення патріотичного виховання – передбачала реалізацію низки педагогічних напрямів, які спонукали до пошуку відповідних форм і методів організації процесу патріотичного виховання:

- *духовно-моральний* – передбачав використання виховних бесід, вивчення українських традиційних календарних свят, українських традицій, зустрічі з відомими людьми; проведення тижня, присвяченого особистості відомого українця; тематичні виставки; відвідання виставок українського живопису; інформаційні та просвітницькі години;

- *громадянсько-патріотичний* – включав розроблення та представлення учнівською молоддю проектів «Мій шлях до успіху в Україні», «Я – патріот України», «Я – громадянин України»; рольові ігри («Я – мер міста», «Я – народний депутат»,

«Інформаційний пошук»); перегляд та обговорення циклу телепередач про відомих українців;

- *військово-патріотичний* – охоплював військово-патріотичні фестивалі, лицарські турніри, історичні ігри-мандрівки, зустрічі з ветеранами радянсько-німецької війни, екскурсії до меморіальних комплексів;

- *соціально-патріотичний* – передбачав проведення соціальних акцій («Вшанування ветеранів», «Запали свічку пам'яті» ушанування пам'яті жертв Голодомору), «Вдягни українську вишиванку»; флеш-мобів «Україна – єдина», «Український тризуб»;

- *історико-краєзнавчий* – потребував проведення екскурсій до визначних історичних пам'яток, краєзнавчих експедицій («Історія мого міста»); створення та активну участь у роботі музею українознавства, дослідження свого генеалогічного дерева;

- *героїко-патріотичний* – дозволив здійснювати вивчення та обговорення літератури на героїчно-патріотичну тематику (Ю. Горліс-Горський «Холодний яр», Д. Корчинський «Революція від Кутюр» та «Війна у натовпі», О. Косуха «Вільний спосіб життя», «Історія Русів», Д. Яворницький «Історія Запорізьких козаків», М. Матіос «Нація» тощо); демонстрація та обговорення фільмів на героїчно-патріотичну тематику («Тарас Бульба», «Уроки патріотизму», «Нескорений», «Той, хто пройшов крізь вогонь» «У бій ідуть самі “старі”», «Земля», «У червні 41-го», «Козаки йдуть», «Толока», «Іван Сила», «Поводир, або квіти мають очі, «Один – в полі воїн» тощо);

- *спортивно-патріотичний* – полягав у проведенні спортивно-патріотичних ігор «Сокіл-Джура», «Козацькі забави».

Друга педагогічна умова сприяла комплексному виховному впливу на особистість учня ПТНЗ шляхом реалізації ідеї цілісності виховної системи, складовими якої є: єдність цілей, завдань, змісту, напрямів, форм, методів виховного впливу і прогнозованого результату.

Установлено, що процес патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ має здійснюватися на основі принципів демократичності, гуманності, неперервності, етнічності, культуровідповідності, толерантності, традиційності, які впливають і відображаються у всіх зазначених семи напрямках патріотичного виховання і становлять пріоритетну базу для здійснення реформування виховного процесу, що в сукупності дає позитивний результат.

Третя педагогічна умова передбачала удосконалення організаційно-методичного забезпечення процесу щодо патріотичного виховання у ПТНЗ. Її реалізація сприяла: 1) розробленню та апробації методичних рекомендацій «Особливості патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ»); 2) розробленню та впровадженню низки методів і форм виховної роботи з учнівською молоддю: демонстраційні (перегляд фільмів, телепередач на патріотичну тематику); дискусійні (дискусійні обговорення «Чи можна виховати патріота?», «Патріотом народжуються або стають?», «Патріотизм є націоналізм?», «Політика і патріотизм»); інтерактивні (вебінари, флешмоби, тренінгові програми, соціальні акції); інформаційні (відкрита авторська група у соціальній мережі «ВКонтакте», прес-конференції, літературні читання, екскурсії); ігрові (військово-спортивна патріотична гра «Сокіл», військово-патріотичні фестивалі, лицарські

турніри, «Козацькі забави»); проблемних ситуацій (запропоновані проблемні ситуації на патріотичну тематику); рольові («Я – мер міста», «Я – народний депутат», «Я – Президент України», «Інформаційний пошук»); проєктивні (представлення проєктів «Мій шлях до успіху», «Мій життєвий саморозвиток», «Мій родовід»).

Четверта педагогічна умова полягала у налагодженні взаємодії ПТНЗ з іншими соціальними партнерами: молодіжними організаціями, студентськими соціальними службами, органами учнівського самоуправління, органами місцевого самоуправління, органами виконавчої влади, ветеранськими організаціями та ін. Розроблено авторський перелік патріотичних організацій і розміщено в соціальній мережі відкритої групи «Патріот». Для налагодження взаємодії із соціальними партнерами проведено методичний семінар «Оптимізація процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ» із залученням педагогів, класних керівників, майстрів виробничого навчання ПТНЗ. На ньому відбувся обмін думками щодо проблеми патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у сучасній освітній системі, було обговорено результати констатувального експерименту, надано методичні рекомендації, розглянуто шляхи співпраці із соціальними партнерами. Учнівську молодь у ПТНЗ у взаємодії із соціальними партнерами було залучено до зустрічі з ветеранами (спільно з ветеранськими організаціями); до організації благодійних вечорів відпочинку (спільно з Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); соціальні акції «Вшанування ветеранів», «Від серця до серця», флеш-моби «Україна – єдина», «Український тризуб» (спільно з соціальними службами ВНЗ); зустрічі з відомими українцями (спільно з ВНЗ).

На *етапі контрольного експерименту* (2013 р.) автором було проведено повторні зрізи за методиками, використаними на констатувальному етапі, та здійснено оцінювання рівнів сформованості патріотичної вихованості учнів ПТНЗ. Аналіз результатів, отриманих після формувального експерименту, засвідчив помітну динаміку зростання показників патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ в ЕГ за чотирма критеріями, які представлено на рис. 2.

Зокрема, за показниками когнітивного компоненту не виявлено учнів, які не розуміють сутності понять «патріот», «патріотизм», «Батьківщина», хоча деякі з них не достатньо володіють системою знань щодо героїчних подвигів минулого, видатних патріотів як минулого, так і сьогодення; щодо показників мотиваційного компоненту, то учні досить яскраво проявляють морально-етичну відповідальність, але не завжди рішучі, наполегливі, самостійні у прийнятті рішень; за показниками поведінкового компоненту учні досить яскраво проявляють соціальну активність, хоча вибір моральних цінностей не є завжди однозначним; щодо інформаційного компоненту, то більшість учнівської молоді мають доступ до інформації про заходи патріотичного спрямування, лише незначна кількість учнів не зацікавлена в отриманні такої інформації.

Таким чином, доведено статистично помітне зростання рівнів патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ за показниками когнітивного, мотиваційного, поведінкового, інформаційного компонентів в ЕГ. Зокрема, встановлено, що в ЕГ частка учнів із високим рівнем патріотичної вихованості зростає з 14,17 % (34 учнів) до 28,90 % (68 учнів), а в КГ відбулися незначні зміни – на 0,01 % з 13,98 % (33 учнів) до 13,99 % (32 учнів). У свою чергу, низький рівень в ЕГ зменшився від 37,40 % (90 учнів)

до 12,40 % (29 учнів) порівняно з контрольною групою, в якій низький рівень змінився лише на 1,22 % від 37,29 % (88 учнів) до 38,51 % (90 учнів).

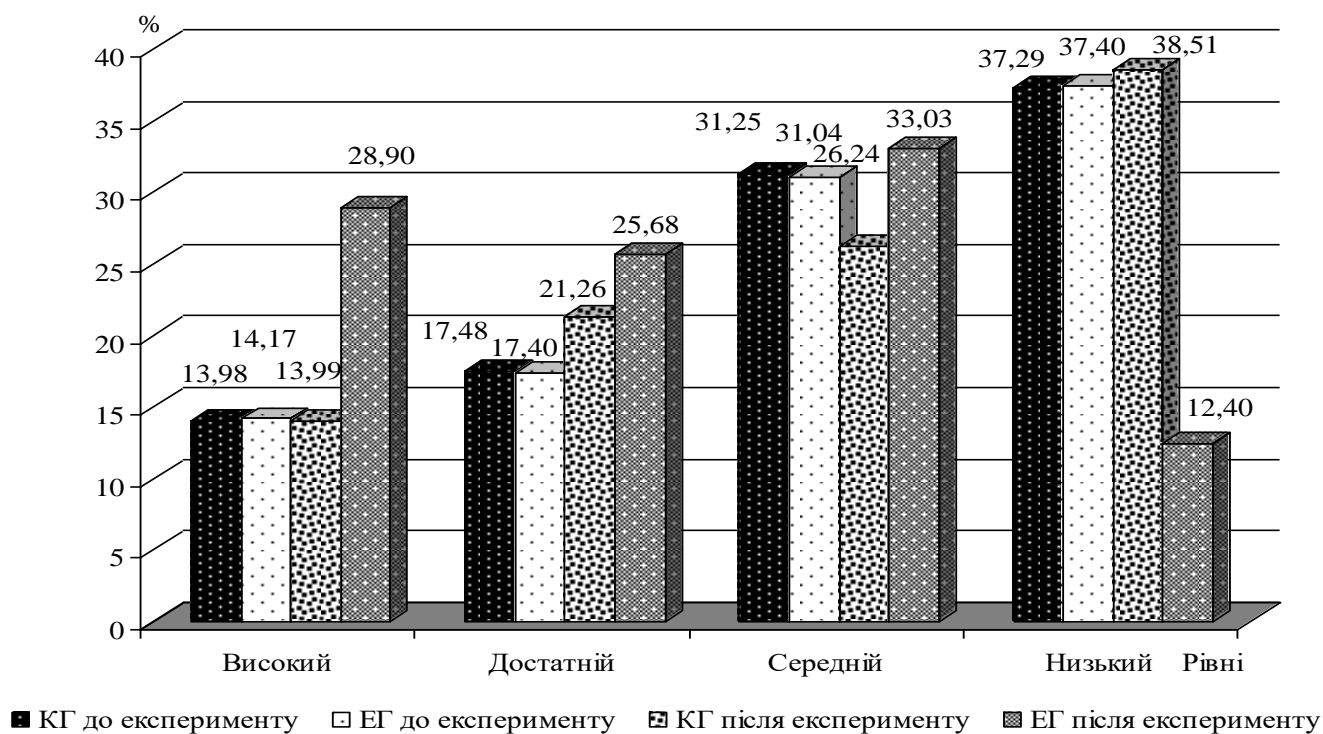

Рис. 2. Динаміка рівнів патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ у ході експерименту

Аналіз якісних показників дослідно-експериментальної роботи в ЕГ показав, що на достатньому рівні патріотичної вихованості результати зросли на 8,28 % і становлять 25,68 % (61 учнів), у КГ результати зросли лише на 3,78 %. Середній рівень патріотичної вихованості в ЕГ збільшився на 1,99 %, а у КГ зменшився на 5,01 %.

Виявлені результати дослідницько-експериментальної роботи засвідчили вірогідність результатів та підтвердили доцільність і ефективність запровадженої автором структурно-функціональної моделі. Використання педагогічних умов, організаційно-педагогічного забезпечення у сукупності сприяли підвищенню рівня патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення актуальної наукової проблеми патріотичного виховання учнівської молоді в ПТНЗ, що полягало в розробленні структурно-функціональної моделі процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності, а також запровадженні ефективних форм і методів виховної роботи. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань, що дозволило зробити такі висновки:

1. Установлено, що процес патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ не був предметом спеціального наукового дослідження вітчизняних та зарубіжних

науковців. *Патріотичне виховання* розглядається в дисертації як цілеспрямований, планомірний, систематичний, педагогічний вплив на особистість із метою формування якостей свідомого патріота: духовно-етичних (любові та гордості до Батьківщини, поваги до українських традицій, звичаїв, обрядів); історико-пізнавальних (зацікавленості історією своєї країни, свого генеалогічного коріння, знання національних символів, законів України); професійно-діяльнісних (розуміння національних інтересів, сумлінне виконання своїх професійних обов'язків); психологічних (готовність до психологічних та фізичних випробувань заради процвітання країни); громадянсько-діяльнісних (відданість своєму народові, служіння інтересам держави, дотримання Конституції та законів у повсякденному житті).

У дослідженні узагальнено характеристику поняття «патріотично-вихованій учень ПТНЗ», якого представлено як своєрідний еталон патріотично вихованого учня, особистість із широким світоглядом, обізнану з основними поняттями патріотизму, якій притаманна низка громадянсько-патріотичних якостей, з активною життєвою позицією, відповідальну, зацікавлену у зміцненні та захисті Батьківщини, що діє відповідно до моральних вимог суспільства, готову до саморозвитку, самопізнання, поінформовану щодо заходів патріотичного спрямування.

2. З'ясовано, що ПТНЗ виступає як педагогічне середовище формування патріотичної особистості, що здатне впливати на виховання патріотичності, створюючи необхідні умови для становлення та розвитку патріотичної особистості. Для ефективного процесу виховання патріотичної особистості необхідно цілеспрямовано організовувати педагогічну діяльність із урахуванням специфічних умов соціуму. Уміла соціально-педагогічна організація процесу патріотичного виховання сприятиме активній патріотичній позиції учнівської молоді ПТНЗ.

Аналіз реального стану патріотичного виховання в ПТНЗ дозволив з'ясувати, що учнівська молодь проявляє незначний інтерес до культурно-історичних надбань; має низький рівень обізнаності в питаннях історії своєї держави, героїчного минулого рідного краю, визначних героїв сьогодення; недостатній рівень інформованості про сучасні події, заходи патріотичного спрямування; проявляє неабияке бажання виїхати за кордон, а також займає пасивну громадську позицію тощо. Виявлені тенденції і позиції в середовищі учнівської молоді ПТНЗ зумовлюють необхідність організації цілеспрямованого процесу патріотичного виховання.

3. Визначено змістову структуру патріотичної вихованості учнівської молоді, яку представлено *компонентами*, які слугували основою для визначення їх показників: *когнітивний* (наявність в учнів знань, обізнаність їх щодо основних понять «патріотизм», «Батьківщина»; патріотичні якості, притаманні громадянину-патріоту; ерудиція з питань історії України, традицій і культури Батьківщини; віддзеркалює рівень правових, політичних, історичних знань учнівської молоді про країну); *мотиваційний* (спрямованість поведінки, вчинків, цілей, потреб учнів, засвідчує прояв у поведінці особистості обов'язку перед державою, рішучості, наполегливості, морально-етичної відповідальності, готовності до захисту Батьківщини); *поведінковий* (здатність до прийняття самостійних адекватних рішень; обирання пріоритетних моральних цінностей; дії відповідно до моральних вимог суспільства; самореалізація особистості; соціальна активність); *інформаційний* (наявність інформації про заходи патріотичного спрямування; доступ до бази даних заходів патріотичного спрямування).

На основі цих компонентів окреслено *критерії патріотичної вихованості* (повнота, глибина осмислення, міцність знань про патріотизм та усвідомлення доцільності оволодіння ними; спрямованість, стійкість, дієвість мотивів; спонуки учнів до зусиль, спрямованих на самопізнання, самореалізацію ними власних можливостей; міра участі учнівської молоді в заходах патріотичного спрямування). Визначено рівні патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ – високий, достатній, середній, низький. Виявлено, що у більшості учнівської молоді ПТНЗ переважають низький (37,4 % учнів експериментальної групи, 37,29 % – контрольної групи) та середній (31,04 % учнів експериментальної групи, 31,25 % – контрольної групи) рівні патріотичної вихованості.

4. Виявлено та реалізовано *педагогічні умови*, які впливають на процес патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ: безперервний вплив на особистість учня ПТНЗ з метою здійснення патріотичного виховання шляхом реалізації низки педагогічних напрямів; активізація і розширення комплексного виховного впливу на особистість учня ПТНЗ шляхом створення цілісної виховної системи патріотичного виховання; здійснення організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання у ПТНЗ шляхом розроблення та апробації методичних рекомендацій, впровадженню низки методів і форм виховної роботи з учнівською молоддю; налагодження взаємодії ПТНЗ з соціальними партнерами (молодіжними організаціями, студентськими соціальними службами, органами учнівського самоуправління, органами виконавчої влади, ветеранськими організаціями та ін.). Розроблено і впроваджено структурно-функціональну модель процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності, яка відображає такі елементи: мету, завдання, принципи, зміст, компоненти, рівні, педагогічні умови, напрями та організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді. Структурно-функціональна модель процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ дозволила виявити важливість впливу розроблених педагогічних умов на формування патріотичного виховання учнівської молоді, а також методичні підходи до їх упровадження, спрямовані на формування патріотизму учнівської молоді ПТНЗ у сучасних умовах.

5. Відповідно до окреслених умов визначено низку педагогічних напрямів (духовно-моральний, громадянсько-патріотичний, військово-патріотичний, соціально-патріотичний, історико-краєзнавчий, героїко-патріотичний, спортивно-патріотичний), до кожного з яких підібрано та перевірено відповідні форми виховної роботи, що сприяли ефективності здійснення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ. У ході дослідження обґрунтовано та експериментально перевірено запропоновані методи та форми роботи з учнівською молоддю: демонстраційні (перегляд фільмів, телепередач на патріотичну тематику); дискусійні (дискусійні обговорення «Сучасний патріот... Який він?», «Патріотизм є націоналізм?», «Політика і патріотизм»); інтерактивні (вебінари, флешмоби, тренінгові програми, соціальні акції); інформаційні (відкрита група у соціальній мережі «ВК», прес-конференції, літературні читання, екскурсії); ігрові (військово-спортивна патріотична гра «Сокіл», військово-патріотичні фестивалі, лицарські турніри, «Козацькі забави»); проблемних ситуацій (запропоновані проблемні ситуації на патріотичну тематику); рольові («Я – мер міста», «Я – народний депутат», «Я – Президент України», «Інформаційний

пошук»); проєктивні (представлення проєктів «Мій шлях до успіху», «Мій життєвий саморозвиток», «Мій родовід»). Для оптимізації процесу патріотичного виховання розроблено і впроваджено методичні рекомендації, які містять варіанти наповнення змісту різноманітними організаційними формами виховної роботи з учнівською молоддю ПТНЗ.

Результати експериментальної роботи засвідчили, що процес патріотичного виховання учнівської молоді відбувається більш ефективно після впровадження запропонованих педагогічних умов та організаційно-методичного забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ. Результатом стало зростання якісних показників патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ та позитивних змін, які простежуються за всіма критеріями здебільшого у представників ЕГ та незначною у КГ. Зокрема, помітно зросли показники високого рівня патріотичної вихованості учнівської молоді експериментальної групи зросли на 14,90 % – високий рівень, 4,42 % – достатній рівень, 6,78 % – середній рівень, зменшилися на 26,11 %. Установлено, що систематичне включення та залучення учнівської молоді у виховний процес не тільки ПТНЗ, а й у діяльність інших установ та організацій сприяють формуванню патріотичних якостей та урізноманітнюють процес патріотичного виховання. Отже, результати дослідження дають підстави вважати, що запропоновані педагогічні умови, структурно-функціональна модель, організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ у позааудиторній діяльності забезпечують оптимальний рівень патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ.

Викладені результати дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ. *Перспективними напрямками дослідження* порушеної проблеми можуть стати: удосконалення підготовки педагогічних працівників до патріотично-виховної роботи; вивчення та розроблення надійного інструментарію діагностики і методичного забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ; розроблення механізму взаємодії ПТНЗ з іншими організаціями, установами у процесі патріотичного виховання учнівської молоді.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Стех Є. О. Особливості патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів (методичні рекомендації) / Є. О. Стех ; за заг. ред. О. Г. Карпенко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 50 с.
2. Стех Є. О. Патріотичне виховання молоді як один з педагогічних чинників становлення особистості / Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 12 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 162–168.
3. Стех Є. О. Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічна проблема / Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 13 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 100–109.

4. Стех Є. О. Патріотичне виховання як складова соціальної мобільності учнівської молоді професійно-технічних училищ / Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 14 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 82–91.

5. Стех Є. О. Патріотичне виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів : деякі особливості в сучасних умовах / Є. О. Стех // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 97 : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 407–410.

6. Стех Є. О. Патріотичне виховання учнівської молоді ПТНЗ як одна з основ духовності українського суспільства / Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 15 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 172–179.

7. Стех Є. О. Аналіз дефініції «патріотизм» у соціально-педагогічній науці / Є. О. Стех // Соціальна педагогіка : теорія та практика : наук.-метод. журнал / [за ред. С. Я. Харченка]. – Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – С. 22–26.

8. Стех Є. О. Педагогічні умови патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 100 : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 378–381.

9. Стех Є. О. Професійно-технічний навчальний заклад як середовище формування патріотизму учнівської молоді / Є. О. Стех // Соціальна робота в Україні : теорія і практика : наук.-метод. журнал. – 2012. – № 3–4. – С. 32–40.

10. Stekh E. Planning a social educational process in technical colleges as a constituent of a patriotic education of students / E. Stekh // Nauka i studia. – Przemysl. – 2013. – № 22. – P. 46–50.

11. Стех Є. О. Поняття «патріотичне виховання» особистості в історичній ретроспективі / О. Г. Карпенко, Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 16 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 22–29.

12. Стех Є. О. Проектування соціально-виховного процесу як складової патріотичного виховання в умовах професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 18 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 18–25.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Стех Є. О. Основні форми патріотично-виховної роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Українське національне виховання : зб. тез учасників Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Міжнародний освітній фонд імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 75–78.

14. Стех Є. О. Формування патріотизму молоді в сучасному українському суспільстві / Є. О. Стех // Соціальна робота як чинник гуманізації суспільного життя: український та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Тези доповідей та виступів. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2011. – С. 30–32.

15. Стех Є. О. Деякі аспекти виховання у професійно-технічній освіті / Є. О. Стех // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень : зб. тез XIII Міжнар. наук. конф. молодих науковців. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 76–78.

16. Стех Є. О. Виховання патріотичної особистості в умовах глобалізаційних процесів / Є. О. Стех // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : матеріали доповідей та виступів III Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2011. – С. 163.

17. Стех Є. О. Патріотичне виховання молоді в контексті розвитку сучасного українського суспільства / Є. О. Стех // Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества : материалы междунар. научн.-практ. конф. – Чернигов, 2011. – С. 142–143.

18. Стех Є. О. Учні професійно-технічних закладів як суб'єкти соціально-педагогічної діяльності / Є. О. Стех // Соціальна робота на межі тисячоліття: концепції, технології, стратегії : матеріали доповідей та виступів Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2011. – С. 6–9.

19. Стех Є. О. Патріотичне виховання у професійно-технічних навчальних закладах / Є. О. Стех // Наука в інформаційному просторі : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. У семи томах. Том 5. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 83–86. – (Серія «Педагогіка. Психологія. Комунікативістика»).

20. Стех Є. О. Професійно-технічний навчальний заклад як середовище становлення патріотичності учнівської молоді / Є. О. Стех // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2012» : зб. матеріалів XIV Всеукр. наук. конф. молодих вчених. – Черкаси : Брама-Україна, 2012. – С. 247–248. – (Серія «Юридичні науки, інтелектуальна власність, державне управління і соціально-політичні науки, психолого-педагогічні науки»).

21. Стех Є. О. Основні принципи патріотичного виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Найновіші досягнення європейської науки : матеріали VIII Міжнар. наук. конф. – Т. 10. – Софія : Бял ГРАД-БГ ООД, 2012. – С. 35–37. – (Серія «Педагогічні науки»).

22. Стех Є. О. Формування духовності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі патріотичного виховання / Є. О. Стех // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : матеріали доповідей та виступів IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. – С. 160–161.

23. Стех Є. О. Основні напрямки патріотично-виховної роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Сучасні наукові дослідження представників педагогічних та психологічних наук : збірник тез Міжнар.-практ. конфер. – Харків : Центр педагогічних досліджень, 2013. – С. 60–64.

24. Стех Є. О. Теоретичні складові патріотичного виховання молоді в умовах професійно-технічних навчальних закладів / Є. О. Стех // Тенденції розвитку педагогіки та психології в XXI столітті : збірник наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса : Громадська організація «Південна фундація педагогіки», 2013. – С. 73–77.

АНОТАЦІЇ

Стех Є. О. Патріотичне виховання учнівської молоді в професійно-технічних навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2014.

Дисертацію присвячено проблемі патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів. У дослідженні розкрито наукові засади патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах розвитку системи професійно-технічної освіти; виявлено особливості патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ як пріоритетного напрямку в сучасних умовах; з'ясовано сучасний стан патріотичного виховання учнівської молоді; розроблено компоненти, критерії, показники та рівні патріотичної вихованості учнівської молоді ПТНЗ; експериментально перевірено структурно-функціональну модель процесу патріотичного виховання з учнями ПТНЗ у позааудиторній діяльності; обґрунтовано педагогічні умови; розроблено організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання учнів.

Ключові слова: патріотичне виховання, учнівська молодь професійно-технічних навчальних закладів, патріотичне виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів, педагогічні умови патріотичного виховання, структурно-функціональна модель процесу патріотичного виховання, організаційно-методичне забезпечення.

Стех Е. А. Патриотическое воспитание ученической молодежи в профессионально-технических учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено проблеме патриотического воспитания ученической молодежи в системе профессионально-технического образования.

В диссертации проанализирована проблема патриотического воспитания ученической молодежи в системе профессионально-технического образования, раскрыты научные основы патриотического воспитания учащейся молодежи в современных условиях развития системы профессионально-технического образования; выявлены особенности патриотического воспитания учащейся молодежи ПТУ как приоритетного направления в современных условиях; раскрыто современное состояние патриотического воспитания ученической молодежи; разработаны компоненты, показатели, критерии, уровни патриотической воспитанности ученической молодежи ПТУ; экспериментально проверено структурно-функциональную модель процесса патриотического воспитания с учениками ПТУ; обосновано педагогические условия, а также экспериментально проверено структурно-функциональную модель процесса патриотического воспитания с учащимися ПТУ во внеаудиторной деятельности; разработано организационно-методическое обеспечение процесса патриотического воспитания учащихся.

В диссертации осуществлен теоретический анализ понятий «патриотизм», «патриотическое воспитание», «патриотически воспитанный ученик». Патриотически

воспитанный ученик рассматривается как своеобразный эталон, личность с широким мировоззрением, осведомленная с основными понятиями патриотизма, которой присущий ряд гражданско-патриотических качеств, с активной жизненной позицией, ответственная, заинтересованная в укреплении и защите Родины, что действует соответственно моральным требованиям общества, готовая к саморазвитию, самопознанию, поинформированная относительно мероприятий патриотического направления.

Определены компоненты (когнитивный, мотивационный, поведенческий, информационный), показатели, критерии, уровни (высокий, достаточный, средний, низкий) патриотической воспитанности ученической молодежи профессионально-технических учебных заведений.

Обоснованы и внедрены следующие педагогические условия для эффективности процесса патриотического воспитания ученической молодежи ПТУ: 1) непрерывное влияние на личность ученика ПТУ с целью осуществления патриотического воспитания; 2) активизация и расширение комплексного воспитательного влияния на личность ученика ПТУ путем создания целостной воспитательной системы патриотического воспитания; 3) усовершенствование организационно-методического обеспечения процесса патриотического воспитания в ПТУ; 4) налаживание взаимодействия ПТУ с другими учреждениями (социальными партнерами).

С целью решения обозначенных заданий научного исследования разработана и внедрена структурно-функциональная модель процесса патриотического воспитания во внеаудиторной деятельности, которая отражает следующие компоненты: цель, задачи, принципы, содержание, уровни и компоненты, педагогические условия формирования патриотизма, направления и организационно-методическое обеспечение процесса патриотического воспитания учащейся молодежи. Структурно-функциональная модель процесса патриотического воспитания позволила выявить значимость влияния разработанных педагогических условий на формирование патриотического воспитания учащейся молодежи, а также методические подходы к их внедрению, направленные на формирование патриотизма учащейся молодежи ПТУ в современных условиях.

В соответствии с педагогическими условиями определен ряд педагогических направлений: духовно-моральный, гражданско-патриотический, военно-патриотический, социально-патриотический, историко-краеведческий, героико-патриотический, спортивно-патриотический. К каждому из них подобрано и проверено соответствующие формы воспитательной работы, что способствовали эффективности осуществления процесса патриотического воспитания ученической молодежи ПТУ. В ходе исследования нами обоснованы и внедрены специальные методы и формы работы с учащейся молодежью: демонстрационные (просмотр фильмов, телепередач на патриотическую тематику); дискуссионные (дискуссионные обсуждения); интерактивные (вебинары, флешмобы, тренинговые программы, социальные акции); информационные (открытая группа в социальной сети «ВК», пресс-конференции, литературные чтения, экскурсии); игровые (военно-спортивная патриотическая игра «Сокол», военно-патриотические фестивали, рыцарские турниры, «Казацкие забавы»); проблемных ситуаций (предложены проблемные ситуации на патриотическую тематику); ролевые («Я – мэр города», «Я – народный депутат», «Я – Президент

Украины», «Информационный поиск»); проективные (представление проектов «Мой путь к успеху в Украине», «Мое жизненное саморазвитие», «Моя родословная»).

По результатам экспериментальной работы подтверждена эффективность и целесообразность структурно-функциональной модели процесса патриотического воспитания ученической молодежи профессионально-технических учебных заведений.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, учащаяся молодежь профессионально-технических учебных заведений, патриотическое воспитание учащейся молодежи профессионально-технических учебных заведений, педагогические условия патриотического воспитания, структурно-функциональная модель процесса патриотического воспитания, организационно-методическое обеспечение.

Stekh E.O. Patriotic education of youth at vocational schools. – Manuscript.

Thesis on obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences by the specialty 13.00.07 – theory and methods of education. – Dragomanov National Pedagogical University MES of Ukraine, Kyiv, 2014.

This thesis is devoted to the problem of patriotic education of youth at vocational schools. The paper reveals the scientific principles of patriotic education of youth in modern conditions of the development of vocational education; the features of patriotic education of youth at vocational schools as the priority direction in current conditions are highlighted; current state of patriotic education of youth is explained; components, indices, criteria, level of patriotic education of youth at vocational schools are worked out; structurally functional model of patriotic education process with students at vocational schools is tested experimentally; pedagogical conditions are explained; organizational-methodical support of the process of students patriotic education is developed.

Keywords: patriotic education, students of vocational schools, patriotic education of youth at vocational schools, pedagogical conditions of patriotic education, structurally functional model of patriotic education process, organizational-methodical support.